

THE CONCEPT OF “LOVE” IN THE LYRICS OF THE POET AJINIYAZ

Khojaniyazova Raushan Rustembekovna
Master's Student of Karakalpak State University

Kazakhbayeva Anargul Tolibayevna
Scientific Supervisor, Associate Professor,
Candidate of Philological Sciences, Karakalpak State University

Abstract

The linguocultural and semantic features of the concept of "love" in the language of the works of Ajiniyaz Qosibay ulı are analyzed. In the poet's work, the verbalization of the concept of love through feelings towards the beloved, homeland, and people is revealed, and the features of the use of stylistic devices such as metaphor, simile, and hyperbole are revealed.

Keywords: Linguoculturology, concept, concept of love, verbalization, homeland, metaphor, works of Ajiniyaz.

Introduction

ÁJINIYAZ SHAYIR LIRIKASINDA “MUHABBAT” KONCEPTI

Xojaniyazova Rawshan Rustembekovna
Qaraqalpaq mámleketlik universiteti magistrantı

Ilmiy basshı: Kazaxbaeva Anargul Tolıbaevna
Qaraqalpaq mámleketlik universiteti docenti., f.i.k.

Annotaciya:

Ájiniyaz Qosıbay ulı shıǵarmaları tilindegi “Muhabbat” konceptiniń lingvomádeniy hám semantikalıq ózgeshelikleri analiz etiledi. Shayır dóretiwshiliginde muhabbat konceptiniń yargá, watanǵa hám xalıqqa bolǵan

sezimler arqalı verbalizaciyanıwı ashıp berilip, metafora, teńew, giperbola sıyaqlı stilistikalıq qurallardıń qollanılıw ózgeshelikleri anıqlanadı.

Tayanış sózler: lingvomádeniyattanıw, koncept, muhabbat koncepti, verbalizaciya, watan, metafora, Ájiniyaz shıǵarmaları.

Концепт «Любовь» в лирике поэта Ажинияза

Хожаниязова Равшан Рустембековна

Магистрант Каракалпакского государственного университета

Научный руководитель: Казахбаева Анагуль Толыбаевна

Кандидат филологических наук, доцент Каракалпакского государственного университета

Аннотация:

В данной работе анализируются лингвокультурологические и семантические особенности концепта «Любовь» в языке произведений Ажинияза Косыбай улы. Раскрывается вербализация концепта любви через чувства к возлюбленной, Родине и народу в творчестве поэта, а также определяются специфические черты использования таких стилистических средств, как метафора, сравнение и гиперболы.

Ключевые слова: лингвокультурология, концепт, концепт «любовь», вербализация, Родина, метафора, произведения Ажинияза.

Elimizde sońǵı jıllarda zamanagóy til biliminiń ayrıqsha tarawları esaplangan lingvomádeniyattanıw, kognitivlik lingvistika, pragmalıngvistika, sociolingvistikaǵa ayrıqsha itibar berilmekte. Til bilimi tarawında tillerdiń lingvomádeniy qásiyetlerin sáwlelendiriw, konceptlerdi úyreniw, lingvomádeniyattanıw baǵdarın rawajlandırıw házirgi kúnde aktual máselelerdiń biri sıpatında qalıplespekte.

Lingvomádeniyattanıw tarawınıń tiykarǵı birligi bolǵan koncept túsiniǵı hám onı belgili bir til kóleminde ózine tán ózgesheliklerin hár tárepleme úyreniw úlken áhmiyetke iye bolmaqta. Házirgi waqıtta til biliminde tildi lingvomádeniyattanıw

kózqarasınan hár túrli temalarda, atap aytqanda, “Aq hám Qara” reńleri boyınsha, “Jaqsılıq hám jamanlıq” temasında, “Muhabbat” temasında h.t.b. baǵdarlarda, sonday-aq olardı basqa evropa hám túrkiy tilleri menen salıstırmalı úyreniw keń en jaymaqta.

Biziń bul maqalamızda da qaraqalpaq klassik shayırı Ájiniyaz shıǵarmaları tilindegi “Muhabbat” koncepti hám onıń qollanıw ózgesheliklerine arnawlı toqtap ótiwdi maqset ettik.

Koncept termini til biliminde hám eski, hám jańa termin bolıp tabıladı. Konceptler hár qıylı tiykarlarda klassifikaciyalanıwı múmkin. Tematikalıq kózqarastan konceptler emocionallıq, bilim beriwshilik, tekstlik hám t.b. konceptler toparın payda etedi. İnsanlar arasında konceptler jeke, kishi toparlıq, úlken toparlıq, milliy, civilizaciyalıq, ulıwma insanıylıq konseptler toparın payda etedi.

Koncepttiń kelip shıǵıw tariyxında muhabbatqa hár túrli máni berilgen.

Eski Greciyada muhabbat qudayı – Erot (Eros) haqqında qıyallar payda bolıp, muhabbattı adamlar hám tábiyat ústinen húkimdarlıq etiwshi tań qalarlıq kúsh dep túsiniłgen. Platon muhabbattı 2 túrge – sezimlik muhabbat hám intellektual muhabbat dep ajratqan. Onıń pikirinshe, sezimlik muhabbat sırtqı gózzallıqtı seziwden payda boladı hám ol muhabbattıń tómeni basqıshın quraydı. Al, intellektuallıq muhabbat bolsa, gózzallıqtı keń mániste – etikalıq-estetikalıq, ilimiy túsiniwden payda boladı degen hám ol intellektual muhabbattı ústin qoyadı.

Kórinip turǵanıday, tariyxıy dáwirlerde muhabbat sıyaqlı sezimge múnásibet ayırıqsha ózgesheliklerge iye bolǵan. Áyyemgi zamanlarda “Platon muhabbattı”, Orta ásirlerde – Qudayǵa bolǵan muhabbat húkimranlıq etken. XVII ásirde ullı tragediya jazıwshıları Jan Rasin hám Don Xuan hayal hám er adam ortasındaǵı dúnyalıq muhabbattı súwretlegen bolsa, XVIII ásirde – jerdegi muhabbatqa úmitsizlik, kewil qalıw dáwiri, XIX ásirde – hayal hám er adamnıń dúnyalıq muhabbatınıń gúllew dáwiri bolıp esaplanǵan. XX-XXI ásirler muhabbattıń en jayıwı dáwiri dep esaplanǵan [6.24].

Muhabbat máselesi tek Evropa mámleketlerinde gana emes, al Orta Aziya oyshıllarında da úlken qızıǵıwshılıq oyatqan. Olar insanlar arasındaǵı, atap aytqanda, erkek hám hayal ortasındaǵı muhabbattı joqarı múnásibet dep tusingen. Belgili alım Abu Ali Ibn Sino muhabbat haqqında arnawlı ilimiy dóretpе

jazğanlığı málim [5.325]. Yusuf Hás Hajibtín [3] kózqarasında: muhabbat bekkem shańaraqqa tiyisli turmıs, jámiyetlik rawajlanıwdıń orayı bolıp tabıladı. Lutfiy [4] muhabbat insandı qádirlew, sadıqlıq hám opadarlıq sezimleri menen bekkem baylanıslı dep kórsetip ótken. Alisher Nawayı [1] bolsa, muhabbatı 3 túrge: erkek penen hayal nekeden ótkennen soń orınlanatuǵın muhabbat; ulıwma insanlar ortasındaǵı múnásibetlerde kórinetuǵın muhabbat; Alla taalaǵa – jaratqanǵa bolǵan muhabbat dep ajıratıp ótken.

Muhabbat jaǵdayında adamnıń ruwxıy awhalı hám quwanışlı, hám qayǵılı emociyalardı payda etiwı múmkin. Sol sebepten kórkem shıǵarmalar tekstinde muhabbat konseptin jetkerip beriw ushın insan sezimlerin sıpatlawda hár qıylı stilistikalıq usıllardan, sonday-aq leksikalıq kórkemlew qurallarınan keńnen paydalanıladı.

Shayır shıǵarmalarınıń ishinde onıń “Bozatawlı názálim” qosıǵı klassikalıq shıǵıs lirikasına tán obrazlar menen berilgen. Lirikalıq qaharman súygen yarınıń kórki menen jamalın kórip, ruwxıy turaqlılıǵın joytıdı. “Jamalın bir kórip, kettim dimardan” qatarında “dimar” – tınıshlıq, aqıl-parasat mánisinde qollanılǵan. Yaǵnıy ashıq yarınıń sulıwlıǵın kórip ózin basqara almay qaladı. Bul muhabbatnıń adam sezimlerine kúshli tásir etiwın kórsetedi.

“Yúzúmni úgirdim shámsi-qamardan” qatarında “sháms” – kún, “qamar” – ay obrazları. Klassikalıq poeziyada kún menen ay eń joqarı sulıwlıq belgisi sanaladı. Biraq ashıq súygen yarınıń jamalın kún-aydan da artıq dep bileđi. Bul giperbola arqalı bolsa muhabbatnıń idealizaciyası beriledi.

“Ózimni bezdirip sabır-qarardan” degande bolsa muhabbat adamnıń ishki turaqlılıǵın buzatuǵın kúsh retinde kórsetiledi. “Sabır-qarar” – tınıshlıq, turaqlılıq, ishki teńsalmaqlıq. Ashıq muhabbat sebepli sabırınan ayrıladı, yaǵnıy kewili azapqa, qıyınshılıqqa duwshar boladı.

“Sabırw-qarardı mennen bezdirer” qatarında muhabbatnıń dramalıq jaǵdayın tereńlestiredi. Bul jerde ashıq tek tınıshlıqtan emes, óziniń bar qásiyetinen de ayrılıp atır. Bul qosıq shıǵıs ǵazel dástúrine tán bolıp, onda yar jamalı ilahiy sulıwlıq tımsalı retinde berilgen. Ashıq yar dıydarın kórip, sabır-qararın joǵaltadı. Muhabbat qosıqta adam qalbin tolqıtatuǵın qudıretli hám muqaddes sezim sıpatında súwretlenedi.

Jamalın bir kórip, kettim dimardan,
Yúzúmni úgirdim shámsi-qamardan,

Ózimni bezdirip sabır-qarardan,

Sabırw-qararımdı mennen bezdirer (Bozatawlı názálim) [7.98].

Ájiniyaz shayır shıǵarmalarında, sonıń menen birge, ana Watanǵa, tuwılǵan jerge muhabbat teması da jaqsı berilgen. Yaǵnıy, shayır suwfistlik táliymatı kózqarasınan Allatalaǵa ashıq bolıwı menen birge tuwılıp ósken elin, jaqsı kóriw, saǵınısh, maqtanıw, hijran, elden ayra túsken degi sezimleri “Ellerim bardı”, “Bardur”, “Meńzár”, Qız Meńesh penen aytıslarında sheber súwretlep berilgen. Shayırdıń “Ellerim bardı” qosıǵında watanǵa muhabbat koncepti elge maqtanısh, birlik hám milliy identifikaciya arqalı berilgen. “Qojban bizlerden”, “Qońıratay ellerim bardı” qatarları shayırdıń ózin xalqı menen bir pütün dep túsiniwin kórsetedi. Bul jerde watan tek geografıyalıq aymaq emes, al urıw, el hám jámáátlik birlikti bildiredi.

“Qalpaǵı qazanday” teńewi milliy mádeniyat penen baylanıslı etnomádeniy simvol retinde qollanılǵan. Ol bul jerde xalqınıń ullılıǵın hám qádirin ulǵaytıp kórsetedi. “Birlikli” sózi bolsa watan konceptiniń negizgi semantikalıq komponentin ashıp, eldiń kúshi birlikte ekenin bildiredi.

Demek, qosıqta watanǵa muhabbat koncepti: elge maqtanısh, milliy birlik, etnomádeniy qádiriyat, xalıq menen ruwxıy baylanıs arqalı verbalizaciyalanǵan:

Sorasań elimdi Qojban bizlerden,

Qalpaǵı qazanday ellerim bardı,

Qáte shıqsa keshirińler sózlerden,

Birlikli Qońıratay ellerim bardı (Ellerim bardı)[7.11].

Ájiniyaz Qosıbay ulınıń “Meńzár” qosıǵında da óz eline bolǵan muhabbatın kóriwimizge boladı. Bunda shayır watanǵa bolǵan tereń sezimdi, ayrılıq azabın hám adamnıń tuwılǵan jerine degen saǵınıshın bildiredi. Shayır dóretiwshiliginde watan teması kóplesh ushırasadı, sebebi ol dáwirde qaraqalpaq xalqı turmıs qıyınshılıqları, kóship-qonıslanıw, ayrılıq hám eldi saqlap qalıw máselelerin basınan ótkergen.

“Qaldım ayrılıq dárdindá” qosıq qatarlarında lirikalıq qaharman óz jurtınan jiraqta qalıp, ruwxıy azap shegip atır. Bul — watanǵa muhabbat konceptiniń “saǵınısh” komponenti. Adam óz watanında bolmasa, ózin kemis, jetimsiregen halda sezedi.

“Bash qoyub ǵamnıń ǵárdindá” qatarında shayır ózin qayǵı-hásiretke pútkilley berilgenin kórsetedi. “bash qoyub” sázi bir nársege boysınıw, ózin sol sezimge

tapsırıw mánisinde qollanılgan. “Ǵamnıń gárdi” bolsa ayrılıq, watan saǵınıshı yaqı azap sezimlerin bildiredi. Bul qatarlar arqalı ol óziniń qayǵı menen jasap atırǵanın, qalbindegi azaptıń kúshli ekenligin kórsetpekshi boladı.

“Hárkim óziniń yurtında, Dáwletli sultana meńzár” — bul jerde tiykarǵı ideya ashıladı. Adam bay yaqı sultan bolmasa da, óz elinde baxıtlı. Demek, watan adamǵa dáwletten de joqarı qádirge iye.

Qaldım ayrılıq dárdında,

Bash qoyub ǵamnıń gárdında,

Hárkim óziniń yurtında,

Dáwletli sultana meńzár (Meńzár)[7.17].

Juwmaqlap aytqanda, Ájiniyaz shıǵarmalarında muhabbat koncepti tek yarǵa bolǵan sezim emes, al watanǵa, elge hám xalıqqa degen sadıqlıq penen de baylanısta berilgen. Shayır muhabbatı adam qalbın tolqıtatuǵın qudıretli sezim sıpatında súwretlep, onı kórkem obrazlar teńew, metafora, giperbola sıyaqlı stilistikalıq qurallar arqalı sheber jetkergen. Sonıń menen birge, shayır muhabbatı ilahiy-pák sezim, adam ruwxın bayıtatuǵın qudıret retinde túsindiredi. Watanǵa muhabbat birlik, saǵınısh hám xalıqqa xızmet etiw ideyaları menen verbalizaciyalanǵan.

Paydalanǵan ádebiyatlar:

1. Навоий, Алишер. Насойим ул-мухаббат. – URL: https://n.ziyouz.com/books/alisher_navoiy_asarlari.pdf
2. Жәримбетов, Қ. Ашық Зийуар. – Нөкис : Билим, 1998. – Б. 3.
3. Юсуф Хос Хожиб. Қутадғу билиг (Саодатга йўлловчи билим). – Тошкент : Юлдузча, 1990. – 192 б.
4. Лутфий. Сенсан севарим. – Тошкент : Ёш гвардия, 1987. – 160 б.
5. Серебряков, С. Б. Трактат Ибн Сины (Авиценны) о любви. – Тбилиси : Мецниереба, 1976. – С. 325.
6. Сигбаева, Ф. Р. Лингвокультурный концепт «Махаббат» (Любовь) в татарской языковой картине мира: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.02. – Казань, 2009. – С. 24.
7. Әжинияз. Таңдамалы шығармалары. – Нөкис : Илим, 2014. – 432 б.